

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، م دانشجویان و اعضاء هیئت علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی

متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسن، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نهد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برانت: التزام به برانت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شانه های غیر علمی می آلاینند.

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب سمیه دشتی چهاردهی دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته: حقوق گرایش: خصوصی که در تاریخ ۱۳۹۶/۰۵/۰۹ از پایان نامه خود تحت عنوان: «حق زوجه بر اشتغال و رابطه آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران»

با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورد های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشیم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سمیه دشتی چهاردهی

تاریخ و امضاء:

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق (M.A.)

رشته: حقوق   گرایش: خصوصی

عنوان:

حق زوجه بر اشتغال و رابطه آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران

استاد راهنما:

دکتر علی مزارعی

نگارش:

سمیه دشتی چهاردهی

تابستان ۱۳۹۶

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد «M.A»

نام و نام خانوادگی دانشجو: سمیه دشتی چهاردهی در تاریخ ۱۳۹۶/۰۵/۰۹ رشته: حقوق گرایش: خصوصی از پایان خود با عنوان: "حق زوجه بر اشتغال و رابطه آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران"

با درجه دفاع نموده است.

امضاء اعضای هیات داوری	سمت	نام و نام خانوادگی اعضای هیات داوری
	استاد راهنما	۱. دکتر علی مزارعی
	استاد داور	۲. دکتر عباس زمانی
	استاد داور	۳. دکتر محمدرضا حبیبی مهر

مراتب فوق مورد تایید است.

مدیر/ معاونت پژوهشی

مهر و امضاء

ابتدا مراتب تقدیر و تشکر خویش را خالصانه تقدیم بزرگوارانی می‌کنم که بدون همراهی و همدلی ایشان قطعا انجام این پژوهش میسر نمی‌شد.

بنابراین بر خود لازم می‌دانم از استاد فرزانه و بزرگوار جناب آقای دکتر علی مزارعی که با قبول زحمت، راهنمایی این پژوهش را با دقت نظر علمی خویش در تمامی زمینه‌های پژوهش پذیرفته و هدایت و راهنمایی لازم را مبذول داشتند، خالصانه سپاسگزاری و تشکر بنمایم.

همچنین لازم می‌دانم از تمام معلمان و استادان محترم، که مسوئلت خطیر تعلیم و تربیت افراد جامعه را بر عهده دارند یاد و تشکر بنمایم.

تقدیم به:

همه کسانی که به من آموختند...

تقدیم به:

پدر و مادرم

فهرست مطالب

- ۱ ..... چکیده
- ۲ ..... مقدمه

فصل اول کلیات:

- ۱۰ ..... مبحث اول: تعاریف
- ۱۰ ..... گفتار اول: تعریف حق، حق اشتغال و ریاست شوهر
- ۱۰ ..... بند اول: تعریف لغوی حق
- ۱۰ ..... بند دوم: تعریف اصطلاحی حق
- ۱۱ ..... بند سوم: اشتغال
- ۱۱ ..... بند چهارم: پیشینه ی اشتغال زنان
- ۱۵ ..... بند پنجم: مبانی حق اشتغال
- ۱۹ ..... بند ششم: محدودیتهای اشتغال زنان
- ۲۳ ..... گفتار دوم: حق اشتغال زنان در نظام های حقوقی
- ۲۳ ..... بند اول: اسلام
- ۲۶ ..... مبحث دوم: ریاست شوهر و زوجه
- ۲۶ ..... گفتار اول: ریاست شوهر
- ۲۷ ..... بند اول: ماهیت حقوقی ریاست شوهر بر خانواده
- ۲۹ ..... بند دوم: دامنه ی ریاست شوهر بر خانواده
- ۳۲ ..... گفتار دوم: حدود اختیارات زوج
- ۳۳ ..... بند اول: ماده ی ۱۱۰۵ قانون مدنی
- ۳۶ ..... بند دوم: بررسی حقوقی ماده ی ۱۱۰۵ ق.م.
- ۳۷ ..... بند سوم: ماده ی ۱۱۱۷ قانون مدنی
- ۳۷ ..... گفتار سوم: ریاست مرد بر خانواده
- ۳۸ ..... بند اول: ریاست شوهر بر زن از دیدگاه قرآن
- ۴۰ ..... بند دوم: ریاست شوهر بر زن از دیدگاه روایات
- ۴۱ ..... بند سوم: ریاست شوهر بر زن از دیدگاه فقها
- ۴۴ ..... بند چهارم: ریاست شوهر و اشتغال زن

فصل دوم حق اشتغال زن و ریاست شوهر در فقه:

۴۵.....	مبحث اول: حق اشتغال زوجه .....
۴۶.....	گفتار اول: حق اشتغال در فقه .....
۴۷.....	بند اول: حق اشتغال و نظر فقها .....
۵۲.....	بند دوم: حق اشتغال و حق خروج از منزل .....
۵۹.....	گفتار دوم: آثار فقهی ریاست زوج .....
۵۹.....	بند اول: امور مالی زوجه .....
۶۰.....	بند دوم: امور غیر مالی زوجه .....
۶۰.....	بند سوم: آثار فقهی حق اشتغال .....
۶۱.....	مبحث دوم: گستره ریاست شوهر بر زن .....
۶۱.....	گفتار اول: ریاست شوهر و تنبیه همسر .....
۶۲.....	گفتار دوم: تعارض ریاست مرد و اشتغال زن .....

فصل سوم: اشتغال زن از دیدگاه حقوق ایران

۶۵.....	مبحث اول: اشتغال و قوانین .....
۶۶.....	گفتار اول: اشتغال زنان و ریاست زوج .....
۶۸.....	بند اول: محدودیت تفسیر در حق اشتغال زوجه .....
۶۹.....	بند دوم: شرط اشتغال حین عقد ازدواج .....
۷۱.....	گفتار دوم: حق اشتغال و ریاست در قانون اساسی ایران .....
۷۲.....	بند اول: رعایت کرامت انسانی و عدالت فردی و اجتماعی در مورد زنان .....
۷۳.....	بند دوم: تساوی حقوق زن و مرد در قانون اساسی .....
۷۴.....	بند سوم: بررسی حق اشتغال زنان از دید اصولی از قانون اساسی .....
۷۴.....	گفتار سوم: حق اشتغال در قوانین موضوعه ی .....
۷۴.....	بند اول: حق برخورداری از فرصت‌های شغلی یکسان در قوانین موضوعه ی ایران .....
۷۵.....	بند دوم: اصل برابری ورود به خدمت عمومی طبق قانون استخدام کشوری .....
۷۶.....	بند سوم: ایجاد فرصت‌های یکسان برای اشتغال زنان .....
۷۷.....	بند چهارم: حق انتخاب آزادانه حرفه و شغل در قوانین موضوعه ی ایران .....
۷۸.....	بند پنجم: محدودیت‌های موجود بر آزادی انتخاب شغل زنان .....
۸۰.....	بند ششم: حق برخورداری برابر از ارتقاء مقام در قوانین موضوعه ی ایران .....
۸۲.....	بند هفتم: حق برخورداری برابر از امنیت شغلی در قوانین موضوعه ی ایران .....

۸۳	مبحث دوم: بررسی تطبیقی اشتغال زنان در فقه امامیه و حقوق ایران
۸۳	گفتار اول: حقوق زن و مرد
۸۴	بند اول: برابری زن و مرد از منظر حقوقی
۸۴	بند دوم: حق انتخاب شغل
۸۵	بند سوم: عدم تبعیض در هنگام اشتغال
۸۶	بند چهارم: نفقه، اشتغال و خروج زن از منزل
۸۸	بند پنجم: شرایط اشتغال زن در بیرون منزل
۸۸	بند ششم: شغل منافی مصالح خانواده و اشتغال زن
۹۰	بند هفتم: ریاست مرد بر زن
۹۲	گفتار دوم: موارد جدید منحصر به حقوق در خصوص اشتغال زنان و ریاست زوج
۹۷	نتیجه گیری
۱۰۰	پیشنهادهای
۱۰۱	منابع و مأخذ
۱۰۵	چکیده انگلیسی

چکیده

به موجب آیه‌ی ۳۴ سوره نساء و ماده‌ی ۱۱۰۵ قانون مدنی در روابط زوجین، ریاست از آن شوهر می‌باشد؛ اما این امتیاز به معنای سلطه و حکمرانی بی‌حد و مرز شوهر بر همسر خود نیست. براساس اصول اولیه‌ی اخلاقی و قواعد مسلم فقهی می‌توان گفت ریاست و قوامیت مرد در مرحله‌ی اول یک وظیفه است و در مرحله‌ی بعد به صورت یک موقعیت برتر و دارای امکانات و اختیارات به منظور فعلیت بخشیدن به وظایف خود است و لذا هیچگاه مایه‌ی برتری و کمال و ابزاری برای اجحاف به زن نخواهد بود. در اسلام و قانون ایران نیز همین روند در نظر گرفته شده است. انتقاد وارده بر نظام حقوقی ایران نادیده گرفتن تحولات جامعه‌ی جهانی و تحولات اجتماعی در عصر کنونی است. حقوق زوجین در موارد مختلفی با یکدیگر تراحم پیدا می‌کند. حق اشتغال زن از جمله‌ی این موارد است. لازمه‌ی اشتغال در خارج از خانه، خروج زن از منزل است در حالی که خروج زن از منزل ممکن است با تمکین او از شوهر و حفظ مصالح خانواده مغایرت پیدا کند. این تراحم به ویژه در زمانی که مرد با اشتغال زن مخالف است، شدت می‌یابد. به اشتغال زن در قانون مدنی و حقوق اساسی توجه شده است اما ذکر محدودیت‌هایی در قانون مدنی سبب شده تا در عمل مشکلاتی برای زوجین به وجود آید. قانون مدنی در ماده‌ی ۱۱۱۷، به زوج در ممانعت زوجه از شغل معین، اختیار داده است. این تجویز قانونی با حق اشتغال زوجه و حقوق مالی مترتب بر آن، ظاهراً در تنافی است؛ مگر آن که در جمع میان اشتغال زن با ریاست مرد بر خانواده، بپذیریم که علی‌رغم آن که ریاست شوهر بر خانواده، قاعده‌ای آمرانه و از آثار ازدواج بر روابط زوجین است، زوج نمی‌تواند از موقعیتی که قانون برای او در نظر گرفته است سوء استفاده کند؛ که اگر چنین کند، عمل وی مصداق سوء معاشرت و مخالف ماده‌ی ۱۱۰۳ قانون مدنی خواهد بود.

کلید واژه‌ها: ریاست شوهر؛ اشتغال زوجه؛ حقوق ایران؛ خانواده.

مقدمه

از مسائل محوری و مهم حقوق خانواده که کمتر مورد عنایت واقع شده، ریاست مرد بر خانواده می‌باشد که به مانند بسیاری دیگر از موضوعات حقوقی کشور ما مستنبط از شریعت اسلام است. خداوند متعال در آیه ی ۳۴ سوره ی نساء می‌فرماید:

«الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض و بما انفقوا من اموالهم فالصالحات قانتات حافظات للغيب بما حفظ الله واللاتي تخافون نشوزهن فعظوهن واهجروهن في المضاجع واضربوهن فإن اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ان الله كان عليا كبيرا».

«مردان سرپرست و نگهبان زنانند، به خاطر برتری‌هایی که خداوند برای بعضی نسبت به بعضی دیگر قرار داده است و به خاطر انفاق‌هایی که از اموالشان می‌کنند و زنان صالح، زنانی هستند که متواضع‌اند و در غیاب همسران خود اسرار و حقوق او را در مقابل حقوقی که خداوند برای آنان قرار داده حفظ می‌کنند و اما آن دسته از زنانی را که از سرکشی و مخالفت‌شان بیم دارید پند و اندرز دهید و اگر اثرگذار واقع نشد در بستر از آنها دوری کنید (و اگر هیچ راهی جز شدت عمل نسبت به آنها نبود) آنها را تنبیه کنید و اگر از شما پیروی کردند، راهی برای تعدی و ظلم بر آنان نجوید و بدانید خداوند بلندمرتبه و بزرگ است (و قدرت خداوند بالاترین و برترین قدرت‌هاست).

در قانون مدنی و قانون اساسی ایران به مقوله‌ی ریاست مرد و حقوق زوجه توجه شده است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول متعددی، اصل آزادی اشتغال برای همگان را به رسمیت شناخته و دولت را موظف نموده است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه ی افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی جهت احراز مشاغل ایجاد نماید. همچنین دولت موظف شده حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید. با این حال اگرچه قانون اساسی، اصل آزادی اشتغال را نسبت به همه ی آحاد جامعه پذیرفته است اما در قانون مدنی این اصل نسبت به اشتغال زن با محدودیت‌هایی همراه شده است. ماده ی ۱۱۱۷ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ به شوهر اجازه داده است که مانع اشتغال زن به حرفه یا صنعتی شود که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت مرد یا زن باشد. علاوه بر آن ماده‌ی ۱۸ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۵۳ نیز همین حق را برای مرد به رسمیت شناخته است.

الف) بیان مسأله

نگاهی گذرا به تاریخ تمدن بشر بیانگر آن است که زنان نسبت به مردان همواره از حقوق اجتماعی نابرابری برخوردار بوده‌اند. اگرچه بنا بر برخی گزارش‌های تاریخی، در دورانی که به دوران مدارسالاری معروف است زنان در خانواده، قوم و قبیله شئون اجتماعی بالایی داشته و مردان را مورد حکومت قرار

می‌داده‌اند، ولی در بقیه ی ادوار، همواره مورد خشونت‌های اجتماعی و حقوقی بوده‌اند. چنان که در برابر اراده‌ی مرد هیچ‌گونه اراده‌ای نداشته به راحتی مورد تجاوز، ضرب و شتم و یا حتی قتل قرار می‌گرفتند. همچنین از هیچ‌گونه حقوق اقتصادی و مالی برخوردار نبودند و مزد و کار و حرفه ایشان متعلق به همسر و یا پدرانشان بود. با پیدایی دین اسلام و تمدن اسلامی، انقلابی در حقوق زنان پدید آمد. تحولی که اسلام در حقوق زن پدید آورد از آن‌رو مورد توجه است که تمدن‌های غیراسلامی تا حدود ۱۲ قرن پس از اسلام چنین حقوقی برای زنان قائل نشدند.

در اسلام، از سویی استقلال مالی و کسب و کار زن پذیرفته شده و از سوی دیگر ریاست زوج بر خانواده و حق تمکین او محدودیتی برای زوج در اشتغال ایجاد کرده است؛ به گونه‌ای که زوجه بدون اذن زوج نمی‌تواند از خانه خارج شود یا به مشاغلی پردازد که با مصالح خانواده یا حیثیت خود و همسرش منافات داشته باشد.

این نوع تناقض در قوانین ایران نیز به چشم می‌خورد به عنوان مثال اموال زن و مرد دارای مشترک را تشکیل نمی‌دهد، بلکه اموال هر یک از زوجین مستقل و جدا از اموال دیگری است. زن در حقوق ایران از نظر مالی مستقل است و می‌تواند در اموال خود دخل و تصرف کند و هر گونه عمل مادی و حقوقی در آن ایجاد نماید و شوهر حق هیچ‌گونه دخالتی در این مورد را ندارد و ریاست او بر خانواده اختیاراتی برای وی در این زمینه ایجاد نمی‌کند. در این خصوص شاهد آن هستیم که حقوق اسلام و ایران برای زن اهلیت کامل قائل شده و بر خلاف حقوق سابق اروپا زن را محجور شناخته است. در کنار این‌گونه حقوق برای زنان مواردی نیز وجود دارد که آنان را محدود می‌نماید. بسیاری از حقوقی که در چارچوب خانواده برای یکی از طرفین قرار داده شده در حقیقت از حقوق نهاد خانواده است نه از حقوق فردی زوجین. برای مثال سرپرستی مرد در خانواده، لزوم نفقه برای همسر و مواردی از این قبیل اهمی است که برای نهاد خانواده و در جهت استحکام آن می‌باشد. و نباید آن را دلیل بر تضعیف یکی از دو جنس در مقابل دیگری دانست چگونه می‌توان به استحکام خانواده نظر داشت اما نسبت به نیاز خانواده به سرپرستی که بر مصالح، حیثیات و تصمیمات خانوادگی افراد نظارت کند بی‌توجه بود؟

طبق ماده ی ۱۱۱۷ قانون مدنی شوهر می‌تواند زن خود را از حرفه یا صنعتی که منافی خانوادگی حیثیت خود یا زن باشد، منع کند. در اینجا شوهر به استناد ریاست و مسئولیت خود در مصالح خانواده می‌تواند بر موضوع کار و اشتغال زوجه دخالت نماید. اشتغال زن در بسیاری از موارد ملازم با خروج وی از خانه است و در این مورد است که به نظر می‌رسد مانع شرعی بروز می‌کند؛ زیرا از نظر فقهی اصولاً خروج زن از خانه به هر منظوری که باشد، باید با موافقت شوهر انجام پذیرد. بنابراین، چنانچه زن در هنگام ازدواج شاغل نبوده و با شرط اشتغال ازدواج انجام نداده باشد، شوهر نمی‌تواند مطلقاً او را از اشتغال به هر گونه حرفه در بیرون از خانه منع کند.

اما هیچ‌گاه خروج زن از منزل به طور مطلق در اختیار شوهر نیست مگر در صورتی که منافی حق مسلم شوهر باشد. دیدگاه‌های مختلفی در این زمینه وجود دارد.

همان‌گونه که ذکر شد ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی به زوج در ممانعت زوجه از شغل معین، اختیار داده است و این موضوع با تجویز قانونی با حق اشتغال زوجه و حقوق مالی مترتب بر آن در تنافی است، طبعاً این تنافی می‌تواند مسائل متعددی را موجب گردد. در این مورد اگر ریاست شوهر را بپذیریم زوج نمی‌تواند از موقعیتی که قانون برای او در نظر گرفته است سوء استفاده کند و اگر چنین کند عمل وی سوء معاشرت به شمار می‌آید و مخالف با ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی است. موارد این چنینی در حقوق موضوعه‌ی ایران تراحماتی مانند نکاح موقت و غیره را به وجود می‌آورد که کانون گرم خانواده را دچار بحران می‌نماید. قانون مدنی ایران مطابق با فقه امامیه بحث اشتغال زنان را منوط به اجازه‌ی همسر می‌داند. به موجب ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی: «شوهر می‌تواند زن خود را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی حیثیات خود یا زن باشد منع کند». با تصویب اولین قانون حمایت از خانواده ۱۳۴۶ از شدت این حکم کاسته شده و طبق آن شوهر حق ندارد بدون اجازه‌ی دادگاه زن خود را از اشتغال به کار منع نماید. شوهر باید در دادگاه ثابت کند که شغل همسرش با مصالح خانوادگی حیثیات طرفین منافات دارد. در این راستا ماده ۱۸ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۵۳ مقرر می‌دارد: شوهر می‌تواند با تایید دادگاه زن خود را از اشتغال به هر شغلی که منافی مصالح خانوادگی حیثیات خود یا زن باشد منع کند. زن نیز می‌تواند از دادگاه چنین تقاضایی را بنماید. دادگاه در صورتی که اختلال در امر معیشت خانواده ایجاد نشود مرد را از اشتغال به شغل مذکور منع می‌کند.

تشخیص اینکه شغل زن یا شوهر منافی مصالح خانوادگی حیثیات همسر هست یا نه با دادرسی است که باید در این زمینه به عرف رجوع کند. مثلاً اگر شغل زن طوری باشد که به هیچ وجه نتواند در امور خانواده و نگهداری و تربیت اطفال همکاری کند و این شغل اختلال و نابسامانی در وضع خانواده پدید آورد می‌توان گفت مخالف مصالح خانوادگی است. همچنین اگر شوهر کارمند عالیرتبه‌ی دولت یا تاجری معتبر و زن بلیط فروش سینما باشد، می‌توان گفت شغل زن با حیثیات شوهر سازگار نیست و دادگاه به درخواست شوهر باید زن را از اشتغال به این کار منع کند. لذا هدف این پژوهش بررسی حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران است تا به این موارد و موارد مشابه پاسخ داده و به تبیین این موارد بپردازد.

ب) اهمیت و ضرورت تحقیق

تأثیر رابطه‌ی زوجیت بر حقوق مالی زوجین در قبل، بعد و حین ازدواج، از مباحثی است که در هر نظام حقوقی اهمیت ویژه‌ای دارد. از جمله این مسائل امکان تعارض میان حق اشتغال زوجه و ریاست مرد بر

خانواده و آثار مالی ناشی از آن است. در کنار نظام ریاستی مرد بر خانواده، نظام مشارکتی میان زوجین را می‌توان مطرح کرد که طبق آن از محدوده‌ی ریاست مرد بر خانواده، نظام مشارکتی میان زوجین را می‌توان مطرح کرد که طبق آن از محدوده‌ی ریاست مرد بر خانواده به نفع زوجه کاسته می‌شود و ریاست مرد را از تمامی امور زوجیت به امور مالی محدود می‌نماید؛ بنابراین بر خلاف نظام ریاستی که مسئولیت مرد در قبال خانواده به طور مطلق مورد توجه قرار می‌گیرد، در نظام مشارکتی الزاماً چنین مسئولیتی برای مرد در پی نمی‌آید و به موجب آن می‌توان مسئولیت مالی را میان زوجین تسهیم کرد یا برای زوجه مسئولیتی در مقابل مسئولیت زوج قائل شد و اشتغال و استقلال مالی زوجه را به عنوان تخصیصی بر ریاست مطلق مرد بر خانواده و نمودهایی بارز از گرایش به نظام مشارکتی محسوب نمود. (روشن و همکاران، ۱۳۹۴).

با توجه به وجود دیدگاه‌های متفاوت و اهمیت کانون خانواده پرداختن به این موضوع و تحقیق و پژوهش در خصوص آن امری بدیهی و ضروری است. بسیاری از اختلافات زوجین که منجر به طلاق و اختلاف در زندگی زناشویی می‌شود از همین مسأله ناشی می‌شود که نیازمند بررسی و اتخاذ راهکارهای حقوقی و قانونی است. نباید فراموش کنیم زندگی زناشویی و شرایط جامعه در گذر زمان دچار تحول و تغییر می‌شود و سبک زندگی افراد جامعه نیز تغییر می‌یابد و از طرفی پیشرفت‌های علمی و فناوری منجر به ظهور مشاغل جدید شده‌اند که در گذشته وجود نداشته است از مشاغل پاره وقت گرفته تا نوبت کاری، مسائل جدیدی را به وجود می‌آورد. این مسائل در کنار مسائل حل نشده که با یکدیگر مغایرت دارند، عاملی برای اختلاف زوجین شده است. علاوه بر این پرداختن به این موضوع موارد حقوقی و قانونی را نیز آشکار می‌نماید. لذا هدف این پژوهش بررسی حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران است تا به تبیین این موضوع بپردازد.

پ) اهداف تحقیق:

هدف اصلی:

بررسی حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران.

اهداف فرعی:

- ۱- بررسی حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه.
- ۲- حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران.
- ۳- بررسی وجوه تفاوت و شباهت حق زوجه بر اشتغال و رابطه‌ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه.

۶- بررسی چالش‌های حقوقی و قانونی (مغایرت ماده ی ۱۱۱۷ با ۱۱۱۰ قانون مدنی) حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه.

ت)سؤالات تحقیق:

سوال اصلی:

حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران چگونه است؟

سؤالات فرعی:

۱- حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در فقه امامیه به چه نحوی است؟

۲- حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران چگونه است؟

۳- چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی در حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه وجود دارد؟

۴- آیا چالش‌های حقوقی و قانونی (مغایرت ماده ی ۱۱۱۷ با ۱۱۱۰ قانون مدنی) در حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با ریاست شوهر بر خانواده در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه وجود دارد؟

ث)فرضیات تحقیق:

فرضیه ی اصلی: در فقه امامیه و نظام حقوقی ایران زوجه دارای حق اشتغال است و این حق تزاخمی با ریاست شوهر بر خانواده ندارد.

فرضیات فرعی:

- در فقه امامیه و حقوق ایران زن تنها با اجازه ی شوهر می‌تواند کار بیرون از خانه داشته باشد.
- دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران در خصوص اشتغال زنان یکسان است.
- رویکرد حقوق ایران به اصل ریاست مرد بر خانواده در رویارویی با حقوق مالی زوجه و آثار مترتب بر آن سبب نادیده گرفتن واقعیت‌های اجتماعی و ایجاد تزاخم شده است.

ج)ادبیات و سوابق پژوهش

نتایج پژوهش پارسا (۱۳۸۱) با عنوان «مباحثی در حقوق زوجه (حق مهریه - حق نفقه) بنا بر فقه امامیه و مذاهب چهارگانه اهل سنت» بیانگر آن است که نظام حقوقی اسلام بنابر فقه مذاهب پنج گانه آن، امتیازهای مالی ویژه‌ای را برای زوجه در نظر گرفته است که در مقایسه با نظام‌های حقوقی غربی تقریباً منحصر به فرد می‌باشد. از جمله این امتیازها مهریه و حق نفقه می‌باشد. مهریه، هدیه و عطیه واجبی است

که به زوجه تعلق می‌گیرد و اگر چه ذکر و تعیین آن در صحت عقد شرط نمی‌باشد ولی به مجرد عقد، حداقل به مقدار مهرالتمعه به عهده ی زوج قرار می‌گیرد. حق نفقه زن عبارت است از آنکه مسئولیت تأمین کلیه ی مخارج زندگی زوجه اعم از خوراک و پوشاک و مسکن و غیره به عهده ی زوج می‌باشد و زن در تأمین هزینه زندگی خود و فرزندانش اگر چه توانایی مالی داشته باشد مسئولیتی ندارد.

نتایج پژوهش شعبانی و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان «بررسی فقهی ماهیت وجودی نفقه زوجه و کمیت و کیفیت آن در مذاهب خمس» بیانگر آن است که فقها بر وجوب نفقه زوجه اتفاق نظر دارند. در صورتی که نکاح صحیح باشد و اگر معلوم شود نکاح فاسد بوده، زوج به مقدار آنچه از نفقه به زوجه داده حق رجوع دارد و از مبانی فقهی نفقه زوجه می‌توان به کتاب، سنت، اجماع و عقل اشاره کرد. مقصود از ماهیت نفقه یا به صورت تملیکی است یا امتاعی، مقصود از تملیک در نفقه، آن است که زوج نفقه را به ملک زن درآورده و در تصرف وی قرار دهد و زن پس از آنکه مالک نفقه می‌شود و مقصود از امتاع نیز آن است که مرد نفقه را به ملک زن در نمی‌آورد، بلکه آن را در اختیار همسرش قرار می‌دهد تا از آن استفاده کند و بهره‌مند شود و از تصرفات مالکانه محروم است و برای تشخیص ماهیت حق زن بر نفقه و بررسی اختلاف نظر فقها در این بحث، باید میان اموالی که انتفاع از آنها موجب تلف شدن آنهاست و اموالی که استفاده ی از آنها سبب تلف شدن عین آنها نیست تفاوت قائل شد؛ زیرا هر یک حکم مستقل دارد. در بحث کمیت و کیفیت نفقه، در شرع برای نفقه مقدار معینی مشخص نگردیده است و به همین خاطر اختلافات بسیاری میان فقها برای تشخیص نفقه و مصادیق آن وجود دارد و فقها در بیان انواع و مصادیق نفقه برخی سه، برخی شش، بعضی هفت و در نهایت هشت مورد را ذکر نموده‌اند.

کاظمی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی فقهی - حقوقی اجرت المثل زوجه در ایام زوجیت و میزان کارآمدی قوانین در استیفای آن» به این موارد رسیده است که اجرت المثل ایام زناشویی، تأسیسی حقوقی است که قانون اصلاح مقررات طلاق برای نخستین بار در حقوق ایران ابداع نمود و در جهت حفظ حقوق زوجه در هنگام طلاق و با شرایطی خاص، زوج را مکلف به تأدیه آن در حق زوجه کرد. در این پژوهش، مبانی فقهی اجرت المثل ایام زوجیت و جایگاه حقوقی آن در قوانین تبیین می‌شود، سپس شرایط تعلق اجرت المثل به زوجه و چگونگی تعیین میزان و زمان مطالبه اجرت المثل از سوی زوجه بررسی می‌گردد و میزان توفیق بند ب تبصره ۶ ماده واحده اصلاح مقررات مربوط به طلاق در استیفای این حق مالی زوجه ارزیابی می‌شود. نویسنده در پایان، رویه قضایی محاکم را در برخورد با این تأسیس حقوقی مورد بازبینی قرار می‌دهد و نتیجه می‌گیرد که وجود موانع متعدد حقوقی و اجرایی، مانند تعارض اصل و ظاهر در تعیین عدم تبرع زوجه در انجام امور منزل، تعارض ماده ی ۳۳۶ قانون مدنی با تبصره ۶ ماده واحده اصلاح مقررات طلاق مصوب ۱۳۷۲ مجمع تشخیص مصلحت، تکرر عرضی قوانین، فقدان سازوکار واحد در تعیین میزان اجرت المثل، عدم انطباق اجرت المثل تعیین شده از سوی محاکم با ارزش

کار زوجه در منزل زوج، اطاله ی دادرسی و... عملاً موجب شده که زنان در بسیاری موارد نتوانند به این حق مالی خود دست یابند.

ملک‌زاده (۱۳۸۹) در پژوهشی تحت عنوان «حق زوجه بر اشتغال و رابطه ی آن با حق زوج بر تمکین» به این نتایج دست یافته است که ناقضی میان حق زوجه بر اشتغال و حق زوج بر تمکین وجود ندارد و هر یک از این حقوق ناظر به جنبه‌هایی از زندگی و تأمین‌کننده مصلحت‌هایی بر روابط خانوادگی است و البته راه‌حل‌های شرعی و قانونی هم وجود دارد که نمی‌گذارد زوج از حق خود بر تمکین سوء استفاده کند و حقوق انسانی زوجه را در اشتغال از وی سلب نماید. شرط ضمن عقد نکاح یکی از این راه‌هاست. هم‌چنین قوانین ویژه‌ای برای کسانی که از پرداخت مهریه و یا نفقه خودداری کنند در نظر گرفته شده است. اگر چه تشریح این حقوق مالی در جای خود امتیازی برای زوجه به شمار می‌آید و منزلت وی را در خانواده استحکام می‌بخشد ولی در برخی موارد دیده می‌شود به لحاظ جانبداری از حقوق مرد، علی‌رغم وجود و ظهور مستندات قرآنی و روایی، احکام فقهی و به تبع آن مواد قانون مدنی حقوق زنان را رعایت نموده است.

چ) روش تحقیق:

روش پژوهش در این تحقیق توصیفی-تحلیلی و از نوع کتابخانه‌ای است. روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از طریق مطالعه ی منابع قابل دسترس و مرتبط با موضوع پژوهش و هم‌چنین جستجو در فضای مجازی و پایگاه داده‌های اطلاعاتی است. که با استفاده از ابزار فیش‌برداری مطالب مورد نیاز استخراج می‌گردد. روند انجام این پژوهش به طور کامل و منظم زیر نظر استاد محترم راهنما صورت می‌گیرد. بدین صورت که در هر جلسه توضیحاتی در خصوص مطالب جمع‌آوری شده، نحوه جستجوی منابع، نحوه ی مطالعه ی و نحوه ی نگارش توسط ایشان داده می‌شود و در جلسه ی بعد محقق ضمن بازخوانی و تصحیح مطالب به بازنویسی آن می‌پردازد و نقطه نظرات کارشناسانه خویش را معمول می‌دارند.

ح) سازماندهی تحقیق

به طور کلی این پایان نامه در سه فصل تنظیم شده است. در فصل اول کلیات تحقیق بیان گردیده است. در این فصل به تعاریف حق، اشتغال، ریاست شوهر و مفاهیم مرتبط با متغیرهای پژوهش پرداخته است. در فصل دوم حق اشتغال و ریاست شوهر از منظر فقها مورد بحث قرار گرفته است. فصل سوم و پایانی پژوهش نیز به حق اشتغال و ریاست شوهر در قانون اساسی، قانون مدنی و حقوق ایران اختصاص یافته است.

فصل اول:

کلیات

مبحث اول: تعاریف

این مبحث از دو گفتار تشکیل شده است و هر گفتار مشتمل بر سه بند می‌باشد. در گفتار نخست مفاهیم مورد بحث تعریف شده‌اند بحث اشتغال زنان موضوع گفتار دوم می‌باشد. در این گفتار پیشینه، مبانی و محدودیت‌های اشتغال زنان مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار اول: تعریف حق، حق اشتغال و ریاست شوهر

بند اول: تعریف لغوی حق

در فرهنگ فارسی حق به معنای راستی، درستی و حقیقت تعبیر شده است.^۱ همچنین به معنی ثابت که انکار آن روا نباشد هم آورده شده است.^۲

حق در لغت، به معنای مطابقت، موافقت، موجود ثابت، صدق، خلاف لایق و باطل آمده است.^۳ واژه‌ی حق در اصل لغت به معنای ثبوت و ثابت است و در مقابل آن کلمه‌ی باطل به معنای غیرثابت است. بنابراین هر چیزی که دارای ثبوت باشد را می‌توان حق دانست. این ثبوت و ثبات می‌تواند حقیقی یا غیر حقیقی باشد. ثبوت حقیقی مانند خدا، زندگی و مرگ و غیر حقیقی مانند حق اولاد یا حق مالکیت و امثال آن که وجه بارز آن ناپایداری و موقتی بودن است. با این اوصاف می‌توان حق به معنای امری حقیقی و مستدام است که همواره ثابت و پایدار است.

بند دوم: تعریف اصطلاحی حق

در تعریف اصطلاحی حق می‌توان حق را امتیازی معتبر و قانونی شخص یا اشخاص بر شخص یا اشخاص دیگر تعریف نمود که بر اساس این امتیاز معتبر و قانونی شخص یا اشخاص در دو بعد بر دیگران تسلط می‌یابند در بعد نخست با تسلط بر دیگران ذی‌نفع می‌شوند و در بعد دوم ذی‌نفع بودن آن‌ها از ثبات برخوردار خواهد بود به نوعی این حق رعایت می‌شود و از تجاوز به آن خودداری می‌شود. حق در اصطلاح فقه، نوعی ملکیت است که به نحو خاص بین مالک و مملوک وجود دارد.^۴

۱ - معین، محمد، (۱۷۵)، فرهنگ فارسی، امیرکبیر، تهران، ص ۶۳.

۲ - دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۳)، لغت نامه، جلد ششم، مؤسسه‌ی لغت نامه‌ی دهخدا، تهران، ص ۴۱.

۳ - گرجی، ابوالقاسم، (۱۳۷۸)، رابطه فقه و حقوق، جلد اول، قم، ص ۲۷۹.

۴ - ابن تراب، مریم، (۱۳۸۵)، «حقوق شهروندی از دیدگاه امام علی(ع)»، ندای صادق، شماره ۴۱ و ۴۲.